

tiszatáj

1975. NOV. * 29. ÉVF.

11

Illyés
Gyula

jegyzetei;

Ágh István, Kiss Anna,

Utassy József versei;

Marosi Gyula novellája;

Csoóri Sándor esszéje;

Korniss

Péter

fotói

LAGZI ISTVÁN: Adatok a magyarországi lengyel katonai és polgári menekültek baloldali politikai tevékenységéhez	62
--	----

KRITIKA

VEKERDI LÁSZLÓ: Tüskés Tibor: Nagyváros születik	69
POMOGÁTS BÉLA: Képzelt riport az erőszakról (Déry Tibor: A félfülű)	73
BOKOR LÁSZLÓ: „...Az én életemmel is cselekszel...” (Vágó Márta: József Attila)	76
TRÓCSÁNYI ZSOLT: A romániai magyar történészek újabb munkáiról	80
BESSENYEI GYÖRGY: Nevető Parnasszus	88

MŰVÉSZET

Fotó

CSÓRI SÁNDOR: A megmentett élet képei (Korniss Péter fotóiról)	92
Szerkesztői asztal	96

ILLUSZTRÁCIÓ

SZENTI ERNŐ rajzai az 5., 10., 15., 25., 30., 55., 68. és a 96. oldalon
MANAJLO FEDOR festménye a 48. oldalon
MEDVECZKYNÉ LUTÁK EDIT festménye az 50. oldalon
KASSAI ANTAL festménye az 51. oldalon
HORVÁTH ANNA munkája az 52. oldalon
KORNISS PÉTER fotói a 91., 93., 95. oldalon és a műmelléklet I—II.

ILLYÉS GYULA

Gyors jegyzetek

A kritikusnak másokról kell beszélnie. Ha magáról beszél: mintha a kígyó a saját farkával táplálkoznék.

*

Ha Zsiga bácsi beszélt, én Ady kortársát hallottam; szavai az 1910-es évek akusztikájában csengtek, akkor is, ha Hitlerről beszélünk. Ettől az a hang nem lett elavult, sőt nagyobb hitelt kapott. Van az én hangomnak ilyen történelmi háttére? Ha nincs, mit kapunk az időtől? Ha még piedesztált sem!

*

Minden élet elhibázott élet? Nyilván nem, de az érzés mindenkit meglephet; öregkori tünetként meg is lep. Az öregkornak is lehet buzgalma: kijavítani, helyretenni, újrakezdeni a — most már jól látott — végeznivalót. Az én tünetem? Igazat mondani, ezután csak a könyörtelen igazat!

*

A családi rossz nyelvek szerint S. nagynénémet olyan szemérmesnek nevelték, hogy férfi nemi szervet akkor látott először, amikor megmutatták neki, hogy fiat szült.

*

Vargyas Lajos lényegesen újatmondó — az eddigiekhez hasonlóan —, kitűnően fölépített tanulmánya a Kortársban. A népballadák a parasztság eredendő alkotásai. Nem versunkenes Kulturgut-ok tehát akkor sem, ha a történet, amelyet elmondanak, átvétel, akár vándormese-motívumként, akár valami való esemény vándorhíreként. (Mint Shakespeare egy kivétellel minden művének „mesé”-je.) A balladák első kitalálói és későbbi formálói számára „mindig a részletek a fontosak”. Akár a nem névtelen költők számára. A különbség Arany és Ilosvai között nem a történetben, nem is a szerkezetben mutatkozik, hanem egy-egy versszakaszban. A Fehér Lászlóban a költői alkotás nem a drámai mag, hanem a megjelenítő erő: „Mosdóvized vérré váljon — Törlőkendőd lángot hányjon”. Ez pedig — ez az aiszkülöszi tömörítés — a parasztság műve.

*

X. X. kineveti a modern lakásban a múlt századi népi korsót, de vitrinjében díszhelyre teszi az ezeréves görög cserepet. Mindezt azért, mert ő nem retrográd, hanem haladó.

Y. Y. sem adna egy fillért sem a népdal, a népművészet emlékeinek föltárására, gondozására, élveztetésére. Egy gótikus ablakra akár százezret. Az

előbbiben — le is írja — nacionalista veszélyt érez. Az utóbbiból élményként szívná magába még az istenhitet is.

Ifjúságunk fülét a népdal helyett inkább a beatzenéhez szoktassuk (hisz úgymint az uralkodik), tanácsolja népünknek N. N. (nem kis ellentmondással) a nép által tetemes áldozattal fönntartott véleményközlő szerveken át. Alapja: a jövő nevében szól! Ez esetben ez csak fél lábra alap. A népnek, a nép eltartottjaként igyekezzünk a kérdéses nép nevében is szólni.

*

A jó tanító örökre bíránk marad: számon kérheti elveit. Szellemi életünket a fölvilágosodás nevelte. A mi klasszikusaink szobrai szinte kivétel nélkül abban az oszlopcsarnokban sorakoznak, amelyet a megbecsülés panteonjának baloldalára helyez a képzelet. Semmiféle bírálat nem érintette oly érzékenyen a nemzeti tudatot, mint a baloldaltól jövő. És egy sem olyan súlyosan. Az mind Petőfi, Batsányi mennydörgését idézte a fülbe.

Súlyosan, csonttörően, de vajon igazságosan-e? Azaz: mindig pontosan a kellő percben s a kellő helyre suhintva a különben indokolt ütest?

Beszámolót én 1919 őszétől nyújthatok, szinte szemtanúként. A tiszai fronton a brutális gáncstól, melyet a nacionalista-imperialista balkáni—párizsi szövetség a magyar népnek oly útszélen vetett (s mely nekem egyik életreszóló traumám), nemcsak a Magyar Tanácsköztársaság bukott el; nemcsak a magyar Vörös Hadsereg szenvedett vereséget. Hanem az egész magyar haladásnak, újjátörésnek, annak a bizonyos láznak az a serege is, amely a komorságot végleg az európai parthoz köthette volna. A bojárszuronyokkal a magyar munkásságra, parasztságra ráerőszakolt s a kisantanti szálvetéssel megtartósított ellenforradalom nemcsak a kommunista élharcosokat űzte emigrációba; a radikalizmus, a szabadgondolkodás ismert irányítóit is, éppoly, ha ugyan még nem nagyobb számban. Érzékletes képet adna az ország szellemi vérvesztéséről azoknak a tudósoknak és művészeknek a listája is, akik akkor hagyták el évekre vagy évtizedekre, vagy örökre az országot.

Az e szerint igen széles színskálájú emigráció jelentős része Csehszlovákiában és Romániában kapott menedéket. Vagyis olyan uralom alatt, amely száműzetésük okozati sorát megindította, a magyar proletárdiktatúra megdöntésével, s amely őket mint ellenségeinek ellenségét kezelte. Ez olyan eszméizavarhoz vezetett, mely máig nem tisztult föl, s hatásaiban változatlanul akadályozza a valóság föltárását. Az elkövetkezendő évtizedek vér- és könny-zuhataggal bizonyították, hogy például egy Benes — akinek elfogult nemzeti indulatát ha a történetírói tárgyilagosság még nem is, de az írói régóta a Duna-medence egyik sorscsapásának nevezheti — nem Horthy erejét akarta gyengíteni, hanem a magyar népet. A száműzöttek Horthyék gyengítésére törek minden áron, s a marxisták kivételével nem egy esetben az ellenségeim ellenségei a barátaim szerepébe estek, akkor is, amidőn ez a jóbarát egy műveletlen király — Hohenzollern Károly — vagy egy szűkképzeletű filozófus — a „humanista” Masaryk — személyében volt ábrázolható. Így kavargott elő az a keserűen képtelen helyzet, hogy az emberi közösség legszentebb elvét, a népek önrendelkezési jogát Magyarországon egy böllérbicskás „fajvédelem” (ilyen vezéri nevekkkel, mint Tauffer, Wolff, Ripka, Zadravec stb.) hangoztatta, a hajdani magyar haladás bajnokai pedig minden nép igazságáról beszélhettek szív szerint, épp csak a sajátjukéről nem. Egy Hatvany, egy emigránsként is többszörös milliomos függetlensége kellett, hogy a Das Verwundete Landot félig sikerülten is kiküzdje magából. És egy Károlynak — szemtanú mondja ezúttal is élményét — éleslátással párosult miüsküni ösztöne, hogy pillanatonként

különbséget tegyen egy nép és a kormányának megítélésében. Ami nekünk visszamenőleg is végeznivalónk.

*

Nyilván fölmentenénk állásából és más pályára irányítanánk azt a gyógy-szerészt, aki a haldokló édesanyánk megmentésére kért orvosság elkészítését azzal az indokolással utasítaná el, hogy Indiában százezerszázmra nélkülözik édesanyák ezt az orvosságot. Ezt a jézusian szelíd példabeszédet szeretném egy Veres Péter-i levelezőlapra megírni mindazoknak, akik sajátos és sajátosan sürgető magyar megoldanivalóinkat először is tudósan „világviszonylatba” helyezik, mégpedig azzal a csitítással, hogy várjunk a sorunkra.

Nem egy olyan fejtegetést olvastam, amely népszaporulatunk szomorú állapotát oly módon hozta gondcsitító kapcsolatba, amely csak a félműveltség és a teljes felelőtlenesség aggyárataiban lehet odaillő kapcsolat.

A földreform ellen így érvelt valaha a mágnáskaszinó azzal, hogy Angliában is van latifundium, s mégis milyen jól él ott a paraszt (akinek ott tudni-valóan nem a birtokelosztás volt akkor már a fő baja).

Az önvigasztalásnak, a baj henye bagatellizálásának ekkor már bűnös megnyilvánulása az is, amikor anyanyelvű szétszórtságunkat természetes folyamatnak ábrázoljuk, más népek hasonlóan tetsző, de alapjában mégsem azonos, sőt ellentétes diaszpórához mérjük. Ezzel meg azt fejezve ki, hogy itt nincs (azaz ma nem kapható) orvosság, s így kár (mert történelmietlen) akár csak egy csitítószer keresnünk is a szenvedőknek. Ilyen megnyilvánulás az is, hogy... meg az... meg az... : szűnyograjként dongják körül az ember fejét, annyi van belőlük.

Van eset, amikor az „eszmék”-nek ilyenféle rajzása, ilyenféle zümmögése tetszik szellemi életünkben „európai”-nak, sőt „emelkedett”-nek.

Holott a szűnyogok, az effélék ellen épp Európa kezdte — már mióta — fertőtleníteni a tájait, többek közt a mocsarak lecsapolásával is.

